

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ Μ.Ε. ΠΡΟΟΔΟΣ
ΕΣΠΕΡΙΔΩΝ 104, ΚΑΛΛΙΘΕΑ (ΤΗΛ.: 210 9514517)
& ΑΙΓΑΙΟΥ 109, ΝΕΑ ΣΜΥΡΝΗ (ΤΗΛ.: 210 9355996)
ΓΡΑΠΤΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΚΥΡΙΑΚΗ 18 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2015

www.proodos.gr

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια (Β 3, 1-2)

Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί. Ὅμοιως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως. Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπλου, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

Σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σώφρων, ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος, καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενός γε ἀνδρείος, ὁ δὲ λυπούμενος δειλός. Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. Διὸ δεῖ ἤχθαι πῶς εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησὶν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ ἢ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν.

A. Από το κείμενο που σας δίνεται να μεταφράσετε τα αποσπάσματα:
«Οὕτω δὴ... ἐκ τοῦ οὕτως», «Σημεῖον δὲ... ὁ δὲ λυπούμενος δειλός»

(Μονάδες 10)

B. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

B1. Να αναλύσετε με βάση το κείμενο τις έννοιες: ἕξεις, ἡδονὴν, σώφρων, ἀκόλαστος, ἀνδρείος, δειλός.

(Μονάδες 10)

B2. «Οὐ μικρόν οὖν...μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν», «Διὸ δεῖ ἤχθαί πως... παιδεία αὕτη ἐστίν»: να αναλύσετε και να σχολιάσετε τις απόψεις που εκφράζει στα συγκεκριμένα αποσπάσματα ο Αριστοτέλης σχετικά με τον ρόλο της διδασκαλίας στην απόκτηση της ηθικής αρετής. (Μονάδες 10)

B3. Να προσδιορίσετε το ρόλο που παίζει η ηθική πράξη και η συμπεριφορά του ανθρώπου, γενικότερα, σε όλες τις περιστάσεις της (καθημερινής) ζωής, στην απόκτηση της ηθικής αρετής. Να στηρίξετε την απάντησή σας σε χωρία του κειμένου. (Μονάδες 10)

B4. Πότε επέστρεψε ο Αριστοτέλης στην Αθήνα, σε ποιο χώρο συνέχισε τη διδασκαλία του, πόσο έμεινε και ποια επιστημονική δραστηριότητα επέδειξε; (Μονάδες 10)

B5. Να βρείτε στο κείμενο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: **περιστροφή, πληθώρα, δυσφορία, δέος, σώμα, μισαλλοδοξία, θαρραλέος, προπαίδια, παράσημο, πλοηγός.** (Μονάδες 10)

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Λυσίας, Δήμου καταλύσεως 21-22

Ἐνθυμηθῆναι δὲ χρῆ, ὧ ἄνδρες δικασταί, καὶ τῶν ἐπὶ τῶν τριάκοντα γεγενημένων, ἵνα τὰ τῶν ἐχθρῶν ἁμαρτήματα ἄμεινον ὑμᾶς ποιήσῃ περὶ τῶν ὑμετέρων αὐτῶν βουλευσασθαι. Ὅτε μὲν γὰρ ἀκούοιτε τοὺς ἐν ἄστει τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχειν, μικρὰς ἐλπίδας εἶχετε **τῆς καθόδου, ἡγούμενοι** τὴν ἡμετέραν ὁμόνοιαν μέγιστον κακὸν εἶναι τῇ ὑμέτερα φυγῇ· ἐπειδὴ δὲ ἐπυνθάνεσθε τοὺς μὲν τρισχιλίους στασιάζοντας, τοὺς δὲ ἄλλους πολίτας ἐκ τοῦ ἄστεως ἐκκεκηρυγμένους, τοὺς δὲ τριάκοντα μὴ τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχοντας, πλείους δὲ **ὄντας** τοὺς ὑπὲρ ὑμῶν δεδιότας ἢ τοὺς ὑμῖν πολεμοῦντας, τότε ἤδη καὶ **κατιέναι** προσεδοκᾶτε καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν λήψεσθαι δίκην. Ταῦτα γὰρ τοῖς θεοῖς ἠῦχεσθε, **ἄπερ** ἐκείνους ἐωρᾶτε ποιοῦντας.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Γ.1. Να μεταφραστεί το παραπάνω κείμενο. (Μονάδες 20)

Γ.2. Να γραφούν οι ζητούμενοι τύποι για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

- α. Ένθυμηθῆναι:** β' πληθυντικό προστακτικής ίδιου χρόνου και φωνής
- β. άμαρτήματα:** δοτική ενικού
- γ. άμεινον:** αντίστοιχο τύπο στον θετικό βαθμό
- δ. ύμετέρων:** αντίστοιχο τύπο για έναν κτήτορα
- ε. άκούοιτε:** αντίστοιχο τύπο μέλλοντα και παρακειμένου στην ίδια φωνή
- στ. άστει:** αιτιατική πληθυντικού
- ζ. είχετε:** β' ενικό προστακτικής αορίστου ίδιας φωνής
- η. όμόνοιαν:** ίδια πτώση στον άλλον αριθμό
- θ. έπυνθάνεσθε:** αντίστοιχο τύπο στον μέλλοντα και γ' ενικό
προστακτικής παρακειμένου ίδιας φωνής
- ι. έκκεκηρυγμένους:** απαρέμφατο ίδιου χρόνου και φωνής και αντίστοιχο
τύπο στον αόριστο
- ια. πλείους:** αντίστοιχο τύπο στον ενικό αριθμό
- ιβ. δεδιότας:** αντίστοιχο τύπο στον μέλλοντα και α' πληθυντικό οριστικής
ίδιου χρόνου
- ιγ. κατιέναι:** β' ενικό προστακτικής ίδιου χρόνου και γ' πληθυντικό
παρατατικού
- ιδ. προσεδοκάτε:** γ' ενικό ευκτικής ενεστώτα ίδιας φωνής
- ιε. άπερ:** δοτική ίδιου αριθμού στο θηλυκό γένος (Μονάδες 10)

Γ.3. Να αναγνωριστούν συντακτικά οι υπογραμμισμένοι όροι του κειμένου: τῶν γεγενημένων, αὐτῶν, τῆς καθόδου, κατιέναι, άπερ.
(Μονάδες 5)

Γ.4. Να αναγνωριστούν πλήρως οι παρακάτω μετοχές του κειμένου και να αναλυθούν σε ισοδύναμες δευτερεύουσες προτάσεις: ήγούμενοι, όντας.
(Μονάδες 2)

Γ.5. «Ότε μὲν γὰρ ἀκούετε... τῇ ὑμετέρα φυγῇ»: Να αναγνωριστῆ ἡ δευτερεύουσα πρόταση τῆς περιόδου καὶ νὰ αιτιολογηθῆ ἡ ἐκφορὰ τῆς. Στη συνέχεια νὰ συμπυκνωθῆ σὲ μετοχή. (Μονάδες 2)

Γ.6. «Ἐνθυμηθῆναι δὲ χρή, ὦ ἄνδρες δικασταί, καὶ τῶν ἐπὶ τῶν τριάκοντα γεγενημένων, ἵνα τὰ τῶν ἐχθρῶν ἀμαρτήματα ἄμεινον ὑμᾶς ποιήσῃ περὶ τῶν ὑμετέρων αὐτῶν βουλευσασθαι.»: Να μετατρέψετε σὲ πλάγιο λόγο (με ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους) τὸ παραπάνω χωρίο, με ἐξάρτηση: Λυσίας εἶπεν. (Μονάδα 1)

Τύχη ἀγαθῇ, ἐπιτυχία σὲ ὅλους!

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· δηλαδή κάνοντας όσα συμβαίνουν στις συναλλαγές μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, κάνοντας όμως όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και με όσα έχουν σχέση με τις επιθυμίες και με την οργή (μας)· άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πράοι, ενώ άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, άλλοι με το να συμπεριφέρονται σ' αυτά με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο και άλλοι με εκείνο τον τρόπο.

Πρέπει όμως να θεωρούμε αποδεικτικό σημάδι ότι έχουν διαμορφωθεί τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας· γιατί αυτός που μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό ακριβώς του προκαλεί ευχαρίστηση, είναι σώφρων, ενώ αυτός που δυσανασχετεί (με αυτό), (είναι) έκλυτος και αυτός που υπομένει τους κινδύνους και χαίρεται ή τουλάχιστον δεν δυσαρεστείται, είναι ανδρείος, ενώ αυτός που δυσαρεστείται (είναι) δειλός.

B.1.

- «**ἔξις**»: Η λέξη αυτή ετυμολογικά παράγεται από το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «ἔχω» και συγκεκριμένα από το σεχ- < heχ- < ἔχ + την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια. Αρχική σημασία της λέξης είναι το να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που έχει αποκτήσει. Για τον Αριστοτέλη η λέξη απέκτησε ηθικό περιεχόμενο: είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση και την επανάληψη συγκεκριμένων ενεργειών. Οι «ἔξεις» είναι ένα από τα «γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Πάθη (π.χ. επιθυμία, οργή, φόβος, χαρά, φιλία, μίσος) είναι όσα έχουν ως αποτέλεσμα την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια. Οι δυνάμεις είναι οι δυνατότητες συμμετοχής στα πάθη, οι οποίες δεν αρκούν από μόνες τους για να χαρακτηριστεί κανείς καλός ή κακός, αλλά πρέπει να γίνουν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του. Τα μόνιμα αυτά στοιχεία αποκτιούνται με την επανάληψη μιας πράξης, που συνιστά την «ἔξιν». Ακριβώς ότι η «ἔξις» απορρέει από εθισμό και δεν είναι κάτι ἐμφυτο φαίνεται και από τη χρήση του ρήματος «γίνονται», το οποίο δείχνει ότι η «ἔξις» προκύπτει μέσα από μία διαδικασία, από ένα βαθμιαίο τρόπο

διαμόρφωσής της και κατάκτησής της από τον άνθρωπο. Σήμερα η λέξη έχει αποκτήσει ψυχολογικό περιεχόμενο και είναι η συνήθεια ως αποτέλεσμα επανάληψης, μάθησης ή συνεχούς επίδρασης του ίδιου παράγοντα.

- «**ήδονή**»: είναι το ευχάριστο συναίσθημα, η ηθική ικανοποίηση, η ανώτερη ηδονή που ολοκληρώνει τον άνθρωπο και δεν προκαλείται από σωματικό ερέθισμα. Για το ευχάριστο συναίσθημα που προκαλείται από σωματικό ερέθισμα, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον όρο «σωματικά ήδοναί».
- όταν ο Αριστοτέλης μιλά για αποχή από τις σωματικές ηδονές («**ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν**»), δεν εννοεί την πλήρη αποχή από αυτές, αλλά την αποχή από τις υπερβολικές σωματικές ηδονές, την έμμετρη απόλαυσή τους. Η πλήρης αποχή είναι, κατά τον φιλόσοφο, κακία και αναισθητος αυτός που απέχει πλήρως από αυτές.
- «**σώφρων**»: είναι αυτός που χρησιμοποιεί τη λογική του ώστε να ενεργεί σωστά, ο εγκρατής, αυτός που τηρεί το μέτρο. Η αποχή από τις σωματικές ηδονές τού προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα, γιατί μπορεί και επιβάλλεται σ' αυτές και αποδεικνύει στον εαυτό του την ισχυρή του θέληση.
- «**ἀκόλαστος**»: είναι αρχικά αυτός που δίνεται στις σωματικές ηδονές δίχως μέτρο. Στην ενότητα που εξετάζουμε ἀκόλαστος είναι αυτός που απέχει από τις σωματικές ηδονές, επιβάλλεται σ' αυτές, αλλά η αποχή αυτή του **προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα. Λυπάται, όταν δεν μπορεί να** ικανοποιήσει τις επιθυμίες του για απόλαυση των σωματικών ηδονών.
- «**ἀνδρείος**»: αισθάνεται ικανοποίηση, χαρά, όταν αντιμετωπίζει τα δεινά. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν νιώθει το συναίσθημα του φόβου, αλλά μπορεί και επιβάλλεται σ' αυτό και το ξεπερνά κι αυτό είναι στοιχείο της αρετής.
- «**δειλός**»: λυπάται, όταν βρίσκεται αντιμέτωπος με τις δυσκολίες, και νιώθει υπερβολικό φόβο στην αντιμετώπιση των κινδύνων. Ο φόβος του υπερβαίνει τα όρια του μέτρου και δεν μπορεί να τον ξεπεράσει. Αυτό είναι στοιχείο της κακίας.

B.2.

«**Οὐ μικρὸν οὖν...μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν** : Όπως και ο δάσκαλός του ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης τόνισε και ξανατόνισε τη μεγάλη σημασία που

έχει η παιδεία και η αγωγή για την ιδιωτική (=προσωπική) και για τη δημόσια (= κοινωνική) ζωή του ατόμου. Και όλα αυτά βέβαια, γιατί πίστευε πως με την παιδεία και την αγωγή, η οποία εθίζει το άτομο σε συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς, το άτομο βοηθείται στην απόκτηση της αρετής που είναι προϋπόθεση για την ευδαιμονία τη δική του και της πόλεως. Δύο πράγματα αισθάνθηκε πως έπρεπε να τονίσει με ιδιαίτερη έμφαση: α) την πρωτεύουσα σημασία της παιδείας και της αγωγής, και β) ότι όσο πιο νωρίς αρχίσει η παιδεία και η αγωγή, τόσο πιο πολλές θα είναι οι ελπίδες να αποδειχτούν αυτές αποτελεσματικές και γόνιμες.

Ειδικότερα, ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ο εθισμός και η απόκτηση μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας έχει πολύ μεγάλη παιδαγωγική αξία. Για αυτό και εισάγει στην ενότητα αυτή το παιδαγωγικό του σχόλιο. Θεωρεί λοιπόν, ότι ο άνθρωπος πρέπει να συνηθίζει από μικρός σε ηθικές ενέργειες, για να φτάσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών. Μάλιστα, αυτή η διεργασία πρέπει να ξεκινήσει από πολύ μικρή ηλικία, γιατί τότε συντελείται η διαμόρφωση της ηθικής του συνείδησης. Το φυσικό, οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού παίζει καθοριστικό ρόλο στη σωματική, συναισθηματική, ψυχική και πνευματική ανάπτυξή του. Επιπλέον, επειδή η διαδικασία αυτή απαιτεί πολύ χρόνο, κρίνεται σωστό να ξεκινήσει όσο γίνεται πιο νωρίς. Οι παιδαγωγικές αυτές αντιλήψεις του Αριστοτέλη συμφωνούν με τις σύγχρονες και φαίνεται ότι έπαιξαν και παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης αντίληψης για την αγωγή.

«Διὸ δεῖ ἡχθαί πως... παιδεία αὕτη ἐστίν»: Η πλατωνική διδασκαλία εκτίθεται στους *Νόμους* (653b - c). Τη διδασκαλία αυτή θυμήθηκε ο Αριστοτέλης, κάτι που δείχνει, φυσικά, τη μεγάλη τιμή που έτρεφε για αυτόν. Δεν δυσκολεύεται καθόλου να πει κανείς πως είναι, ίσως, ο πιο σημαντικός ορισμός της αγωγής –και είναι πολλοί, ως γνωστόν, οι ορισμοί που δοκιμάστηκαν ως σήμερα για την έννοια αυτή: «Η πιο σωστή παιδεία, η πιο σωστή αγωγή είναι αυτή που μας κάνει ικανούς να χαιρόμαστε με ό,τι αξίζει και να λυπούμαστε για ό,τι αξίζει»– και, φυσικά, οι μεγάλες ιδέες βρίσκονται στο στόμα ενός μεγάλου μάστορα του λόγου και την πιο δυνατή, την πιο επιγραμματική διατύπωση!

Ο Αριστοτέλης συμφωνεί με τον Πλάτωνα (στους *Νόμους*) και διατυπώνει κι ο ίδιος τη θέση ότι στη διαμόρφωση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας σημαντικό ρόλο παίζει η ορθή αγωγή και ιδιαίτερα από

πολύ μικρή ηλικία. Το ανθρώπινο περιβάλλον του παιδιού (γονείς και δάσκαλοι), οφείλει από νωρίς να επεμβαίνει, να καθοδηγεί, να του υποδεικνύει τις πράξεις για τις οποίες πρέπει να νιώθει ευχάριστα συναισθήματα και να το βοηθήσει να ασκηθεί σ' αυτές. Με την επιβράβευση των ηθικών πράξεων και την αποδοκιμασία των μη ηθικών πράξεων θα το βοηθήσει να επιδιώκει μόνο τις πρώτες, αφού μόνο αυτές θα του προσφέρουν τη χαρά της επιβράβευσης, συναίσθημα που προτιμά να αισθάνεται κάθε άνθρωπος. Ο φιλόσοφος επισημαίνει τον κεφαλαιώδους σημασίας ρόλο που έχει η παιδεία στη διάπλαση του ήθους του ανθρώπου, η οποία πρέπει να παρέχεται από μικρή ηλικία. Προσδιορίζει την έναρξη της παιδευτικής αγωγής στην πολύ μικρή ηλικία «εὐθὺς ἐκ νέων», δείχνοντας μάλλον τη μεγάλη σημασία που έχει η επίδραση των φορέων αγωγής στον αδιαμόρφωτο ακόμη άνθρωπο. Έτσι, θα επέλθει ο εθισμός σε ενάρετες - ηθικές πράξεις, ο οποίος θα συνεχιστεί και σε μεγαλύτερες ηλικίες, μέχρι να διαμορφωθούν τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα.

B.3.

Ο Αριστοτέλης προβαίνει στην παρουσίαση τριών παραδειγμάτων για να δείξει ότι, όπως και στις τέχνες, έτσι και στις αρετές η απόκτησή τους γίνεται με τον εθισμό και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που προηγήθηκε. Τα παραδείγματα αναφέρονται σε αρετές που συνδέονται με τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι 1. συναλλάσσονται μεταξύ τους (κοινωνικές σχέσεις), 2. αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις της ζωής τους και 3. διαχειρίζονται τις επιθυμίες τους. Επίσης, παρατηρούμε ότι ο φιλόσοφος διακρίνει **δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς: ο ένας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ ο άλλος όχι.**

Ειδικότερα, το πρώτο παράδειγμα «**πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι**» αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, αυτός καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του. Με το δεύτερο παράδειγμα «**πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐπιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοὶ**» ο Αριστοτέλης δείχνει ότι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να

αντιμετωπίζουν τις δύσκολες και αντίξοες καταστάσεις στη ζωή τους, διαμορφώνει τη στάση και τη συμπεριφορά τους. Έτσι αν μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν ψύχραιμα και με σθένος τις δυσκολίες χωρίς να αγνοούν τους κινδύνους, γίνονται ανδρείοι, αν όχι, δειλοί.

Τέλος, το τρίτο παράδειγμα παραπέμπει στις επιθυμίες και στα ανθρώπινα πάθη. «Ομοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως.» Με αυτό ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι τον ίδιο τον εαυτό τους και μάλιστα τις επιθυμίες και τις ορμές τους, καθορίζει τον χαρακτήρα τους. Αν μαθαίνουν να τιθασεύουν και να εκλογικεύουν τις επιθυμίες και τις ορμές τους, γίνονται συνετοί και πράοι, αν όχι, ασύδοτοι και οξύθυμοι. Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι διαχειρίζονται τα τρία αυτά πεδία εκδήλωσης της συμπεριφοράς τους είναι καθοριστικός για την ηθική ποιότητά τους.

B.4.

Επιστροφή του Αριστοτέλη στην Αθήνα: αρχίζει η τρίτη περίοδος της φιλοσοφικής του δραστηριότητας. Ο Αριστοτέλης διδάσκει στο Λύκειο. Στη Μακεδονία ο Αριστοτέλης έμεινε ως το 335. Το κλίμα που επικρατούσε τώρα στην Αθήνα ευνοούσε την επάνοδό του εκεί. Συνοδευμένος λοιπόν από τον Θεόφραστο ξαναγύρισε στον τόπο που είχε γίνει γι' αυτόν μια δεύτερη πατρίδα. Εκεί συνέχισε τις έρευνές του· μαζί, φυσικά, και τη διδασκαλία του, όχι όμως πια στην Ακαδημία, που τη διηύθυνε τώρα ο Ξενοκράτης, αλλά στο Λύκειο, το δημόσιο γυμναστήριο στον Λυκαβηττό, όπου δίδασκαν συνήθως ρήτορες και σοφιστές. Αργότερα, όταν ο Θεόφραστος ίδρυσε σχολή που θα διαφύλαττε και θα πρόβαλλε τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, αυτή πήρε το όνομα *Περίπατος*, ίσως από τον *περίπατον*, τη στεγασμένη στοά του Λυκείου.

Δώδεκα χρόνια έζησε τη δεύτερη αυτή φορά ο Αριστοτέλης στην Αθήνα. Και ήταν όλα χρόνια απερίσπαστης δουλειάς. Ο φιλόσοφος συνθέτει τώρα το σημαντικότερο μέρος των *Πολιτικῶν* του (έχει άλλωστε προηγηθεί — κατά την περίοδο των ταξιδιών του — η συγκέντρωση των 158 *Πολιτειῶν* του, των μορφών διακυβέρνησης ή, όπως θα λέγαμε εμείς σήμερα, των συνταγμάτων ενός πλήθους ελληνικών πόλεων), ενώ παράλληλα συγγράφει σημαντικό μέρος από τα *Μετὰ τὰ φυσικά* του, το βιολογικού περιεχομένου έργο *Περὶ ζῶων γενέσεως, τὰ ἠθικὰ Νικομάχεια*.

B.5.

ομοιογένεια: ὁμοίως

πληθώρα: πάμπολου

δέος: δεινοῖς

μισαλλοδοξία: συναλλάγμασι

θαρραλέος: θαρρεῖν

περιστροφή: ἀναστρέφεσθαι

δυσφορία: διαφορὰς

προπαίδεια: παιδεία

παράσημο: σημείον

πλοηγός: ἤχθαί

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Γ1

Πρέπει, κύριοι δικαστές, να σκεφθείτε και τα γεγονότα της εποχής των τριάντα τυράννων, για να σας κάνουν τα σφάλματα των εχθρών να σκεφθείτε καλύτερα για τα δικά σας. Κάθε φορά δηλαδή που μαθαίνατε ότι όσοι έμεναν στην πόλη της Αθήνας είχαν ομοφωνία, είχατε μικρές ελπίδες για την επάνοδό σας από την εξορία, διότι πιστεύατε ότι η δική μας ομόνοια ήταν το μεγαλύτερο κακό για τη δική σας εξορία. Όταν όμως είχατε πληροφορίες ότι από τη μία οι τρεις χιλιάδες επαναστάτησαν, από την άλλη ότι οι υπόλοιποι πολίτες είχαν εξοριστεί με δημόσια προκήρυξη από την πόλη, και οι τριάντα δεν είχαν την ίδια γνώμη και ότι ήταν περισσότεροι όσοι ανησυχούσαν για σας παρά όσοι σας αντιμάχονταν, τότε πλέον και προσδοκούσατε ότι θα επιστρέψετε από την εξορία και ότι θα τιμωρήσετε τους εχθρούς σας. Διότι αυτά προσευχόσασταν στους θεούς, όσα ακριβώς βλέπατε εκείνους να κάνουν.

Γ2

α. ένθυμήθητε

β. άμαρτήματι

γ. εὖ

δ. σῶν

ε. ἀκούσοισθε - ἀκηκόοιτε/ἀκηκούτες εἶητε/εἶτε

στ. ἄστη

ζ. σχές

η. ὁμονοίας

θ. πεύσεσθε - πεπύσθω

ι. ἐκκεκηρῦχθαι - ἐκκηρυχθέντας

ια. πλείονα/πλείω

ιβ. δεισομένους - δεδοίκαμεν/δέδιμεν

ιγ. κάτιθι - κατήσαν/κατήεσαν

ιδ. προσδοκῶ/προσδοκῶ

ιε. αἴσπερ

Γ3

τῶν γεγενημένων: επιθετική μετοχή, αντικείμενο στο απαρέμφατο «ένθυμηθῆναι» που προέρχεται από ρήμα μνήμης

αὐτῶν: ονοματικός, ομοιόπτωτος προσδιορισμός, γενική παραθετική στο «ύμετέρων»

τῆς καθόδου: ονοματικός, ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική αντικειμενική στο «ἐλπίδας»

κατιέναι: ειδικό απαρέμφατο χρόνου μέλλοντα, αντικείμενο στο ρήμα «προσεδοκᾶτε» που δηλώνει προσδοκία. Υποκείμενο απαρεμφάτου: «ὕμεις» (ταυτοπροσωπία)

ἄπερ: σύστοιχο αντικείμενο στη μετοχή «ποιούντας»

Γ4

ἡγούμενοι: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή που λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο ρήμα «εἶχετε», συνημμένη στο εννοούμενο υποκείμενο του ρήματος, «ὕμεις». Αναλύεται σε δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση: **ἐπειδὴ ἡγείσθε** (παρατατικός μετά από ρήμα ιστορικού χρόνου)

ὄντας: κατηγορηματική μετοχή που εξαρτάται από το γνωστικό ρήμα «ἐπυνθάνεσθε» και αναφέρεται στο αντικείμενο του ρήματος «τούς δεδιότας». Αναλύεται σε δευτερεύουσα ειδική πρόταση: **ὅτι πλείους/πλείονες εἴησαν/εἶεν** οἱ δεδιότες

Γ5

Δευτερεύουσα επιρρηματική **χρονικοῦποθετική** πρόταση που εισάγεται με τον χρονικό σύνδεσμο ὅτε γιατί εκφράζει το σύγχρονο και εκφέρεται με **ευκτική επαναληπτική** («ἀκούετε») γιατί σε συνδυασμό με την **οριστική ιστορικού χρόνου στην κύρια** («εἶχετε») σχηματίζει τον λανθάνοντα υποθετικό λόγο που εκφράζει την **ἀόριστη επανάληψη στο παρελθόν**.

Συμπτύσσεται σε χρονικοῦποθετική μετοχή: **ἀκούοντες** (Υποκείμενο: ὕμεις – συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος)

Γ6

α) Η κύρια πρόταση κρίσεως μετατρέπεται σε ειδικό απαρέμφατο μετά από λεκτικό ρήμα:

Δυσίας εἶπεν ἀνδράσι δικασταῖς ἐνθυμηθῆναι δέ **χρῆναι** καί τῶν ἐπί τῶν τριάκοντα γεγενημένων, ἵνα τὰ τῶν ἐχθρῶν ἀμαρτήματα ἄμεινον **αὐτούς/σφᾶς ποιήσαι/ποιήσειε** περὶ τῶν **σφετέρων** αὐτῶν βουλευσασθαι.

β) Η κύρια πρόταση κρίσεως μετατρέπεται σε δευτερεύουσα ειδική πρόταση μετά από λεκτικό ρήμα:

Δυσίας εἶπεν ἀνδράσι δικασταῖς, **ὅτι** ἐνθυμηθῆναι δέ **χρεῖη** καί τῶν ἐπί τῶν τριάκοντα γεγενημένων, ἵνα τὰ τῶν ἐχθρῶν ἀμαρτήματα ἄμεινον **αὐτούς/σφᾶς ποιήσαι/ποιήσειε** περὶ τῶν **σφετέρων** αὐτῶν βουλευσασθαι.